

Nekropoller Işığında Amaseia Antik Kenti ve Yayılım Alanı*

[AMASEIA ANCIENT CITY AND ITS URBAN EXPANSION IN THE LIGHT OF NECROPOLISES]

Hüseyin Onur ERDEM

Keywords

Amaseia, Necropolis, Urban plan

Anahtar Kelimeler

Amaseia, Nekropol, Kent Planı

ABSTRACT

Amaseia Ancient City has been an important city from the Hellenistic period which the city was the capital of Pontus Kingdom until today. The castle which was settled on a rock named Harşena on the side of İris (Yeşilırmak) River, constitutes the core which city centre shape around. However, due to the less studies about the ancient period of the city, there is no information about the urban layout and extent. Difficulty of making archaeological excavations in an ancient site which has been settled continuously, also makes the determination of city plans and urban layout of this kind of sites difficult. In this study, first a topographic map has been made, then a fortress plan has been drawn up for the castle that forms the core of the city center and added to the map. Finally, by adding to the map extramural necropolises which detected by rescue excavations, tried to identify the layout of the city centre. Thus, with the available data, the first comprehensive plans for both the city and the castle have been drawn up.

ÖZET

Amaseia Antik Kenti, Pontus Krallığı'na başkentlik yaptığı Hellenistik Dönem'den günümüze kadar önemli bir kent olmuştur. İris (Yeşilırmak) Nehri kenarında yer alan ve Harşena Dağı adıyla bilinen kayalık alan üzerine kurulu kale, kentin merkezinin etrafında şekillendiği bir çekirdek bölgeyi teşkil etmektedir. Ancak günümüze değin kentin Antik Dönem'ine dair yapılan çalışmaların azlığı nedeniyle kentin yayılım alanı ve büyüklüğü ile ilgili bir bilginiz yoktur. Üzerinde yerleşmelerin kesintisiz olarak devam ettiği bir antik kentte arkeolojik kazıların yapılmasının zorluğu, bu tip kentlerin planları ve yayılım alanlarının tespitini de zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada öncelikle kentin topografik bir haritası hazırlanmış sonra kentin çekirdeğini oluşturan kalenin planı çıkartılarak bu haritaya eklenmiştir. Son olarak kentte kurtarma kazıları sayesinde tespit edilen extramural nekropol alanlarının harita üzerine işlenmesi sayesinde, kent merkezinin yayılımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sayede hem kent hem de kalenin eldeki verilerle ilk defa bütün birer planı çıkartılmıştır.

Giriş

Amaseia Antik Kenti, İris (Yeşilırmak) Nehri kıyısında yer alan ve günümüzde Harşena Dağı ismiyle bilinen sarp bir kayalığın üzeri ve güney eteklerinde kurulmuştur (Fig. 3).¹ Kent, Antik

Dönem'den beri Karadeniz kıyıları ile İç Anadolu arasında ulaşımın sağlandığı Yeşilırmak Havzası'nın bir merkezi konumundadır. Bu nedenle Antik Dönem'de Amisos ve Sinope gibi önemli liman kentlerinin hem Pontus Bölgesinin iç kesimleriyle (Gaziura, Komana, Zela vb.) hem

* Bu yayın, Amaseia Antik Kenti ve Kentsel Gelişimi başlıklı doktora tezi çalışmasında elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Tez danışmanının bilgisi ve izniyle tek yazar olarak yayına hazırlanmıştır.

Bu çalışmada referans verilen mimari projelerin müelliflerinden ve kamu kurumu arşivlerinde çalışmak için ilgili kurumlardan gerekli izinler alınmıştır.

1 Strabon 12, 3, 39.

de Galatia ve Kappadokia Bölgeleriyle bağlantısını sağlamıştır.² Amaseia, *İris* Nehrinin oluşturduğu vadinin daraldığı bir noktada kurulmuş olması sayesinde hem etrafındaki yüksek dağ sıralarının sağladığı doğal bir korumaya sahip hem de nehir hattının Antik Dönem’de bir “anayol” güzergahı olarak kullanılması sayesinde ticari faaliyetleri denetleyecek ve gelir elde edecek bir konuma sahiptir.³ Vadinin daraldığı bir noktada yer alması nedeniyle kent merkezi etrafında tarıma elverişli düzlüklerin yüzölçümü sınırlıdır. Ancak *İris* Nehri ve kollarının biriktirdiği alüvyal dolgular nedeniyle kentin yakınında oldukça verimli ve büyük ovalar oluşmuştur.⁴

Pontus Bölgesi yerleşimlerinin ya da idari merkezlerinin büyük çoğunluğunun kendi *territorium*’larını kontrol eden birer kale formuna sahip olması durumu Amaseia için de geçerlidir.⁵ Ancak Amaseia bölgesel bir merkez olması nedeniyle aynı zamanda *polis* statüsünü de taşımaktadır.⁶ Strabon memleketi Amaseia’dan bahsederken “πόλεως τε ἄμα καὶ φρουρίου” (bir kent ve bir kale) ifadesini kullanarak kentin hem bir *polis* hem de bir *phourion* yani bir kale-kent olduğunu ifade etmektedir.⁷ Bu nedenle kentin çekirdeğini, vadiye hâkim bir kayalığın üzerinde ve eteklerinde kurulmuş olan büyük kale yerleşimi oluşturur (Fig. 2). Yine Strabon’un anlatımında, nehir kenarında duvarların olduğunu bildirmesi; kale sınırlarının nehir kenarından, kayalığın zirvesine kadar uzandığını anlamamızı sağlar.⁸ Bu büyük alan içerisinde nehre bakan kıyıda günümüzde de bir mahalle meskûn olup, akropol ve kıyı yerleşiminden oluşan iki kademeli bir kalenin varlığını aklımıza getirir. Bununla birlikte, Pontus Krallarına ait olan anıtsal kaya mezarlarının da üzerinde yer aldığı bir terasın varlığı bizlere kalede akropol ve kıyı arasında kalan üçüncü bir yerleşim bölümünün varlığını gösterir (Fig. 2, Fig. 4). Bu alanda korunmuş olan düzgün dörtgen ve bosajlı bloklardan çift sıra halinde harçsız örülmüş rektagonal duvarlar, Strabon’un da

anlatımıyla birleştirilerek çeşitli araştırmacılar tarafından Hellenistik saray (*basileion*) yapısının teras duvarları olarak değerlendirilmiştir.⁹ Bu nedenle kale yerleşimi; *akropol*, *basileion* ve *intramural nekropol*’ün içinde yer aldığı teraslı alan ve kıyıda bir yerleşimden teşkil olan üç kademeli bir kale-kent görünümündedir.

Kentin kurulu olduğu Harşena Dağı ve eteklerindeki arkeolojik bulgular incelendiğinde, en erken buluntuların Demir Çağı’na ait olduğu ve bulunan İskit tipi ok uçlarının kalenin tarihini en geç MÖ 6. yüzyıla kadar çektiği anlaşılmaktadır.¹⁰ Bu tarihten sonra bölgenin Akhaimenid idaresi altında olduğu bilinmekte ve kentin de Hellenistik Dönem’e kadar Perslerin yönetimi altında varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir.¹¹ Ancak olasılıkla Hellenistik Dönem’e kadarki süreçte bir kenten bahsetmek yerine, daha küçük ölçekli bir yerleşim olduğunu düşünmek daha doğrudur.¹² Zira kentte henüz Hellenistik Dönem öncesine tarihlenen mimari buluntu ele geçmemiştir.

Hellenistik Dönem’de Pers kökenli Mithridates ailesinin bir mensubu olan ve MÖ 301 yılında Amaseia’yı başkent seçerek krallığını kuran I. Mithridates Ktistes¹³ ile birlikte Amaseia’nın bir kente dönüştüğü düşünülmektedir.¹⁴ Tarihte Pontus Krallığı olarak bilinen bu Hellenistik krallık süresince kentte önemli imar faaliyetleri olmuştur.¹⁵ Amaseia, Zeus Stratios Kutsal Alanı gibi önemli dini merkezlere ev sahipliği yapması nedeniyle bölgenin en önemli kenti olmuştur.¹⁶ Son Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator’un (MÖ 120-63) Roma’lı general Pompeius’a yenilmesiyle kent Roma hakimiyeti altında yeni düzenlemelere tabi tutulmuş ancak önemini yitirmemiştir.¹⁷ Ancak Marcus Antonius Dönemi’nde kentteki Roma hakimiyeti, bir yönetim biçimi olarak da düşünülebilecek şekilde bir süreliğine

2 Munro 1901: 52-66; Marek 2003: 183.

3 Sökmen 2016: 158.

4 Khiliokomon, Pimolisene, Gazakene, Diakopene, Phanaroia vb. Bkz. Strabon 12, 3, 15, 38,-39, 51-53; French 1996: 90-91.

5 Sökmen 2016: 565-571.

6 Strabon 12, 3, 39.

7 Strabon 12, 3, 39.

8 Strabon 12, 3, 39.

9 Strabon 12, 3, 39; Texier 1862: 604; Gabriel 1934: 12-13; 174; Fleischer 2017: 2.

10 Naza Dönmez 2014: 384-385.

11 Ballesteros Pastor 2019: 105; Dönmez 2014: 11; Naza Dönmez 2021: 2.

12 Fleischer 2017: 1.

13 Strabon 12, 3, 41.

14 Dönmez 2014: 18; Fleischer 2017: 1.

15 Dönmez 2014: 18-19.

16 Williamson 2014: 188; Sökmen 2016: 156-158.

17 Jones 1971: 158-166; Doğançlı 2018: 3-4.

Darius, Polemon¹⁸ ve Pythodoris gibi vassal kral ve kraliçelere devredilmiştir.¹⁹ Sonrasında Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent, doğrudan Roma tarafından yönetilen bir eyalet merkezine dönüşmüştür.²⁰ Kentin Roma yönetimi altında da önemini sürdürdüğünü ve bölgesinin en önde gelen kenti yani *metropolis*'i olduğunu o dönemde basılan sikkelerden öğrenmekteyiz.²¹

Kentte Roma İmparatorluğu'nun MS 395 yılında ikiye ayrılmasıyla Bizans (Doğu Roma) Dönemi başlamış ve kent bu dönemde de önemini sürdürmüştür.²² Bizans Dönemi sonrasında kentte Türk-İslam Dönemi başlamış ve sırasıyla Danişmentler,²³ Anadolu Selçuklu,²⁴ İlhanlılar,²⁵ Eretna Beyliği,²⁶ ve Osmanlı²⁷ egemenliği görülmüştür.

Yukarıda kısaca değinilen kent tarihiyle bağlantılı olarak, günümüzde görülebilen ya da tespit edilen arkeolojik kalıntılar; kentin planı, yayılımı ve gelişimi üzerine değerlendirmeler yapmaya kısmen imkân tanımaktadır. Bu doğrultuda Amasya Müzesi uzmanlarınca kentte yapılan kurtarma kazıları, kentin yayılımını tespit etmek için adeta bir anahtar durumundadır. Günümüze değin yapılmış olan kurtarma kazılarının büyük bir çoğunluğunu kentin nekropol alanları oluşturmaktadır. Bu sayede Antik Dönem'de *extramural* gömü geleneği nedeniyle kentin çeperlerinde konumlandığını bildiğimiz nekropollerin yerleri üzerine tespitler yapılabilmektedir. Kent merkezinin etrafını çevreleyen nekropollerin, hazırlanan bir kent planına yerleştirilmesiyle de kentin yayılım alanı tespit edilebilir hale gelmiştir. Kentte tespit edilebilen antik mimari unsurların ve nekropollerin ölçekli bir topografik haritaya yerleştirilmesiyle; kentin mevcut bilgilerle bir planı oluşmakta ve plan üzerinden yayılımı

görülebilmektedir (Fig. 1).

Nekropoller

Amaseia kent merkezi sınırlarında, Amasya Müzesi uzmanları tarafından yapılan kurtarma kazıları ile 1974 yılından günümüze Şamlar, İhsaniye, Bahçeleriçi, Kirazlıdere, Dere, Üçler, Kurşunlu ve Gökmedrese mahallelerinde antik mezarlar tespit edilmiştir (Fig. 1).²⁸ Bunlara ek olarak kentte yaygın halde görülen kaya mezarları da²⁹ yer yer bir nekropole işaret eder ya da nekropole dahil olur biçimde görülmektedir. Hem kurtarma kazılarında tespit edilen mezarlar hem de kaya mezarlarının bir arada değerlendirilmesiyle elde edilen veriler sayesinde, kentte nekropol alanlarının tespiti ve yaklaşık büyüklüklerini anlamak mümkün olabilmektedir. Tespit edilen nekropollere aşağıda değinilmiştir.

Kuzey Nekropolü

Kent merkezinde yer alan ve birbirlerine sınır teşkil eden Şamlar ve İhsaniye mahallelerinin yer aldığı alanda, 1974 yılından 2012 yılına kadar bir dizi kurtarma kazısı yapılmıştır.³⁰ Bu alan, antik kentin merkezini oluşturan kale-kent yerleşiminin kuzey ve kuzeydoğu yamaçlarından, Yeşilirmak (*İris*) ile birleşen Tersakan Çayı'na kadar devam eder (Fig. 1). Günümüzde Tersakan Çayı, Yeşilirmak ile Kulistepe Mevkii'nin yaklaşık 400 m doğusunda birleşir. Ancak yakın bir geçmişe kadar iki akarsuyun birleştiği noktanın çok daha batıda, Kulistepe Mevkii'nde olduğu bilinmektedir.³¹ Bu mevkii, 1974 yılında ilk kurtarma kazılarının yapıldığı mevki olup, günümüzde İhsaniye Mahallesi sınırlarında kalmaktadır.³² Burada hepsi sandık mezar tipinde, toplam 28 adet mezar açığa çıkartılmış ve bu mezarlar MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.³³

Günümüzde Şamlar Mahallesinde yer alan ve Eski Şamlar Mezarlığı olarak bilinen alanda 1986 yılında yapılan kurtarma kazılarında; 9'u sandık mezar, 2'si tonozlu mezar ve 1'i çukur mezar

18 Hoffmann 1952, 1281; Ayrıca bkz. Şimşek 2013, 53-55.

19 Magie 1950: 433; Mitchell 1993: 93-94; Taşdöner 2012: 222-224.

20 Arslan 1992: 122; Dalaison 2014: 225.

21 Arslan 1992: 122; Çizmeli-Öğün 2009: 72; Dalaison 2014: 225.

22 Prokopius 18, 42; Eusebius 10, 8, 15.

23 Naza Dönmez 2021: 9.

24 Naza Dönmez 2021: 8-9.

25 Özturhan 2023: 105-121.

26 Göde 1997: 67-68.

27 Koca 2007: 27.

28 Takaz 1975; Tektaş 1988; Yüce 1994; Doğanbaş 2002; Özdemir- Doğanbaş 2011; Doğanbaş 2015.

29 Fleischer 2017.

30 Doğanbaş 2015: 193-204.

31 Akarsuların taşıdığı alüvyonların, birleştikleri bölgede birikip çökmesiyle bu alanın hızla dolan bir alüvyal dolgu olduğu anlaşılmaktadır.

32 Takaz 1975: 109-115.

33 Takaz 1975: 110.

olmak üzere toplam 12 mezar tespit edilmiş ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Fig. 5).³⁴ Aynı mevkide 1987 yılında iki farklı kurtarma kazısı yapılmıştır. Bunlardan ilkinde 9 adet tonozlu mezar bulunmuş ve müze arşivinde yer alan rapora göre Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmişlerdir.³⁵ Aynı yıl yapılan ikinci kurtarma kazısında ise 1986 yılında kazı yapılan parselde, 3 adet sandık mezar daha tespit edilmiş ve müze arşivindeki raporda Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Fig. 5).³⁶

Şamlar Mahallesi'nde 1993 yılında yapılan kurtarma kazılarında toplam 21 adet mezar tespit edilmiş ancak arazi koşulları nedeniyle 13'ü kazılabilmektedir.³⁷ 13 mezardan 11'i tonozlu mezar, 2'si sandık mezar formundadır.³⁸ Bu mezarlar da Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.³⁹

2006 yılında Şamlar Mahallesi'nde iki kurtarma kazısı yapılmış ve ilkinde 7 adet tonozlu mezar ortaya çıkartılmıştır (Fig. 6).⁴⁰ Bu mezarlar MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir.⁴¹ Aynı yıl yapılan ikinci kurtarma kazısında ise, 2'si tonozlu mezar ve diğer 2'si sandık mezar olmak üzere toplam 4 mezar açığa çıkartılmıştır.⁴² Bu mezarlar müze tarafından MS 4. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir.⁴³

Şamlar Mahallesi'nde yapılan bir diğer kurtarma kazısı 2009 yılında yapılmış ve bitişik nizamlı 2 adet sandık mezar ortaya çıkartılmış, MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴⁴ Yine aynı mahalle-

de 2010 yılında yapılan bir kurtarma kazısında 5 adet sandık mezar tespit edilmiş ve müze tarafından MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁴⁵ Şamlar Mahallesi'nde yapılan son kurtarma kazısı ise 2012 yılında gerçekleştirilmiş olup, 3 adet tonozlu mezara ulaşılmış ve mezarlar MS 3-4. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁴⁶

Şamlar ve İhsaniye Mahallelerinin oluşturduğu ve tarafımızca Kuzey Nekropolü olarak değerlendirilen nekropol, yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere bir Roma Dönemi nekropolüdür ve MS 2. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar kullanım görmüştür. Batıda kalenin eteklerinden, doğuda kente kuzey yönünden girişin sağlandığı Tersakan Çayı hattına kadar yaklaşık 900 m uzunluğunda bir alanı kaplar. Buradan hareketle, nekropolün sınırlarının, Roma Dönemi'nde kentin kuzey sınırını teşkil ettiği değerlendirilebilir.

Kuzeybatı Nekropolü

Günümüzde Amasya kent merkezinde yer alan Kurşunlu Mahallesi, antik kentin merkezini oluşturan kale yerleşiminin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu mahallede 2000, 2010 ve 2017 yıllarında kurtarma kazılarında ortaya çıkan mezarlar, bu alanın Antik Dönem'de bir nekropol olarak kullanıldığını göstermektedir (Fig. 1).

Kurşunlu Mahallesi'nde 2000 yılında yapılan kurtarma kazısında 4'ü tonozlu mezar ve 2'si sandık mezar olmak üzere toplam 6 mezar açığa çıkartılmıştır.⁴⁷ Bu mezarlar MS 3-4. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁴⁸ 2010 yılında yapılan kurtarma kazısında ise 2'si tonozlu ve 5'i sandık mezar olmak üzere toplam 7 adet mezar açığa çıkartılmış ve MS 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁴⁹ Bu alanda yapılan son kurtarma kazısı 2017 yılında olup, 4 adet daha mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlar sandık mezar tipine benzer ve dik-dörtgen planlı olup, uzun kenarlarını oluşturan

34 Tektaş 1988: 1718.

35 Şamlar Mezarlığı 1987-I. Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 1987: 3.

36 Eski Şamlar Mezarlığı 1987 Yılı Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 1987: 5.

37 Yüce 1994: 6

38 Yüce 1994: 1-16.

39 Yüce 1994: 6-7.

40 Şamlar Mahallesi 63 Pafta, 46 Ada ve 3 Parsel Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-5.

41 Şamlar Mahallesi 63 Pafta, 46 Ada ve 3 Parsel Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 5.

42 Amasya Merkez Şamlar Mahallesi 1085 Ada 11 Parseldeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-4.

43 Amasya Merkez Şamlar Mahallesi 1085 Ada 11 Parseldeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 4.

44 Özdemir- Doğanbaş 2011: 149-158.

45 Amasya Merkez Şamlar Mahallesi 1086 Ada 9 Parseldeki Taşınmazın Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2010: 1-4.

46 Şamlar Mahallesi 1085 Ada 11 Parselde Yapılan Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2012: 1-2.

47 Doğanbaş 2002: 63-72.

48 Doğanbaş 2002: 66.

49 2010 Yılı Amasya İli Merkez Kurşunlu Mahallesi (Çelik Sokak ile Ömür Sokağın Köşesinde) Yapılan Kurtarma ve Sondaj Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2010: 1-4.

beden duvarları zeminden yukarı doğru birbirine yaklaştırılarak taş kapaklar aracılığıyla örtülmüşlerdir. Bu sayede zeminden kapağa doğru daralan bir kesit oluşturmaktadırlar. Mezarlar, müze uzmanları tarafından genel olarak Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.⁵⁰

Kurşunlu Mahallesi'nde 2 adet kaya mezarının varlığı bilinmektedir. Bu mezarlardan ikisi de kale surlarının eteğinde olmakla birlikte; biri kalenin batı yönde İris Nehri'yle buluştuğu noktaya yakın ve alçak bir kotta,⁵¹ diğeri ise yine kalenin batı eteklerinde ve yüksek bir kottadır. Yüksek kotta yer alan mezar daha önce Cumont tarafından da incelenmiş olup,⁵² benzer örnekler⁵³ ve girişinde korunan yazıt⁵⁴ sayesinde MS 2. yüzyıla tarihlendirilebilir (Fig. 7).

Kuzeybatı Nekropolü olarak isimlendirilmesini önerdiğimiz nekropol alanı, kalenin kuzeybatı yamaçlarından itibaren başlamakta ve büyük olasılıkla aynı yöndeki yamaçlar boyunca devam etmektedir. Alanda 2000, 2010 ve 2017 yıllarında yapılan kurtarma kazılarında açığa çıkan mezarlar, yukarıda bahsi geçen ve MS 2. yüzyıla tarihlenen kaya mezarının yaklaşık 250 m kuzeybatısında yer almaktadır. 2017 yılı kurtarma kazısında tespit edilen mezarlar ise önceki yıllarda bulunan mezarların 200 m kuzeybatısında yer alır. Bu durumda nekropol, kalenin eteklerindeki kayalıklardan itibaren en az 450 uzunluğunda ve kaleye göre kuzeybatı yönünde devamlılık göstermektedir. Ancak en batıdaki mezarların da kuzeybatısında- İris Nehrine bakan yamaçların devamında ve yaklaşık 1,6 km mesafe de bir kaya mezarı bulunmaktadır. Bu da bizlere nekropol sınırlarının olasılıkla Kuzey Nekropolü ve Güneybatı Nekropolü gibi çok daha geniş olduğunu düşündürmektedir.

Güneybatı Nekropolü

Amasya Merkez Üçler Mahallesi sınırlarında 2013 yılında yapılan bir kurtarma kazısında 7

50 2017 Yılı Amasya İli Merkez Kurşunlu Mahallesi Çakmak Sokak 1770 Ada, 36 Parselde Yapılan Kurtarma ve Sondaj Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2017: 1-2.

51 Özdemir 2001: 118-121.

52 Anderson vd. 1910: 128-129.

53 Doğanay 2009: 282; Durukan 2012: 29-30.

54 Yazıt Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenir. Bkz. <https://inscriptions.packhum.org/text/265992?hs=29-36> (27.04.2024)

adet tonozlu mezar tespit edilmiş ve müze uzmanları tarafından MS 4-5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁵⁵ Bu mezarların açığa çıktığı parselin 200 m batısında ve birbirleriyle karşılıklı vaziyette Kadılar Türbesi⁵⁶ ve Halifet Gazi Kümbeti⁵⁷ yer alır. Bunlardan her ikisi de Antik Dönem malzemesinin devşirme olarak kullanıldığı yapılar olmakla birlikte; Kadılar Türbesi'nde bir mezar steli ve Halifet Gazi Kümbetinde sanduka olarak kullanılan bir Roma lahdi yer almaktadır.⁵⁸ Bunlara ek olarak, aynı alanda yer alan park içerisinde anıtsal bir mimari yapıya ait üst yapı (saçaklık) bloklarıyla birlikte iki adet lahit kapağı bulunmaktadır.⁵⁹ Bu bulgular, nekropolün sınırlarını batı yönünde genişletmektedir. Ayrıca Halifet Gazi Kümbetinin 250 m batısında yer alan Kılıçaslan Türbesi'nin duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan ve bir gladyatöre ait olduğu değerlendirilen bir mezar steli bulunmaktadır.⁶⁰ Bununla birlikte Kılıçaslan Türbesi'nin 70 m kuzeyinde yer alan Yörgüç Paşa Camii duvarlarında da yazıtlı devşirme bloklar içinde mezar stelleri görülmektedir.⁶¹ Bu bölgede yoğunlaşan devşirme malzemeler hem yakın bir bölgede anıtsal mimari yapıların varlığına hem de nekropolün sınırlarına işaret etmektedir. Bahsi geçen son yapıların tümü Amasya-Tokat yolu üzerinde yer almakta olup, kente ulaşımın sağlanmasına topografik olarak müsaade eden ve İris Nehri sayesinde oluşan vadi hattı üzerindedir. Yani Amaseia Kenti'ne batı yönden girişin sağlanmış olduğu aks üzerindedir (Fig. 1). Yine bu aks üzerinde ve Kılıçaslan Türbesi'nin de 1,2 km batısında 2013 yılında müze tarafından yapılan bir kazıda, mozaik zeminli anıtsal bir yapı kompleksinin kalıntılarıyla birlikte Roma Dönemi'ne tarihlendirilen 8 adet sandık mezar açığa çıkartılmıştır.⁶² Bu da bizlere nekropolün

55 Amasya Merkez İlçe Üçler (Yüzevler) Mahallesi 1046 Ada, 10 ve 11 Nolu Parsellerde Yapılan Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2013: 1-3.

56 Doğanbaş 2018: 46-47.

57 Doğanbaş 2018: 18-21.

58 Anderson vd. 1910: 145; Bean 1953: 154-155.

59 Bu alana Halifet Mezarlığı ismi verilmiş olması ve bir nekropolle aynı işleve sahip olması önemlidir.

60 Anderson vd. 1910: 134-136.

61 Dikmen- Toruk 2019: 55-56.

62 İlimiz Merkez Gökmedrese Mahallesi 588 Ada, 2 ve 80 Parsellerde Gerçekleştirilen Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2013:

kente ulaşımın sağlandığı batı aksı boyunca İris Nehri'nin güneyindeki yamaçlarda devam ettiğini gösterir (Fig. 1).⁶³

Güney Nekropolü

Amasya Merkez'de Dere Mahallesi sınırlarında ve kaleye göre İris Nehri'nin karşı kıyısında yer alan bir kayalık alanda toplam 3 adet kaya mezarı görülmektedir. Bunlardan ikisi bitişik nizamda ve ikiz planlı olup, nehir kenarındaki düzlükten yamaca doğru yükseltinin başladığı bölümde yer alırlar (Fig. 8). Bu iki mezarın hemen önünden nehre doğru inen küçük bir dere olmakla birlikte bu mezarlar kuzeybatıya yani kente ve kaleye bakar durumdadır. Aynı kayalığın kuzeye bakan kısmında, Sofular Mahallesi sınırlarında ise bir diğer kaya mezarı bulunmaktadır. Bu mezarın bakışı kuzey yönde olup, kenti ve kaleyi değilse de İris Nehri'ni görececek bir konumdadır.

Yukarıda bahsedilen kaya mezarları haricinde, 2006 yılında Dere Mahallesi'nde yapılan bir kurtarma kazısında çeşitli tipte mezarlar bulunmuştur.⁶⁴ Bu kazıda 2'si tonozlu mezar ve 5'i sandık mezar tipinde olmak üzere toplam 7 mezar açığa çıkartılmıştır (Fig. 9).⁶⁵ Mezarlar MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁶⁶

Günümüze kadar tespit edilmiş olan ve tümü aynı kayalık üzerinde ya da etrafında yer alan bu mezarlar bizlere bu alanda en geç Roma Dönemi'nde bir nekropolün varlığını göstermektedir. Bu nekropol tarafımızca Güney Nekropolü olarak isimlendirilmekte ve kentin güney yöndeki yayılımının sınırlarını belirlemekte son derece

önemli bir veri olduğu düşünülmektedir (Fig. 1).

Kuzeydoğu Nekropolü

Amasya Merkez Kirazlıdere Mahallesi sınırlarında yapılan çeşitli kurtarma kazılarında bulunan mezarlar, bu alanda bir diğer nekropolün varlığını açığa çıkarmıştır. Bu alan, kentin çekirdeğini oluşturan kale yerleşimine yaklaşık 1,5 km mesafedeki konumuyla kaleye en uzak nekropolü oluşturur. Konum olarak Kuzey Nekropolü'nün doğusunda ve İris Nehrinin karşısında yer alır (Fig. 1).

Bu alanda tespit edilen ilk mezar 2006 yılındaki kurtarma kazısında açığa çıkmış ve müze uzmanları tarafından MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁶⁷ Daha sonra 2010 yılında yapılan kurtarma kazısında 7 adet tonozlu mezar, 5 adet çukur mezar ve 1 adet sandık mezar açığa çıkartılmıştır.⁶⁸ Bu mezarlar müze uzmanları tarafından genel olarak MS 4-5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁶⁹ Alanda 2014 yılında yapılan son kurtarma kazısında 21 adet tonozlu mezar ve 1 adet çukur mezar tespit edilmiştir.⁷⁰ Bu mezarlar Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Fig. 10).⁷¹

Yukarıda bahsedilen ve kurtarma kazılarında açığa çıkan mezarların haricinde aynı nekropole dahil olduğu düşünülebilecek 2 adet de kaya mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlar kaleden İris Nehri boyunca nekropole ulaşan aks üzerinde ve kurtarma kazılarında tespit edilen mezarlara ortalama 700 m mesafede yer alırlar. Her ne kadar aradaki mesafe büyük görünse de, iki neden ile bu kaya mezarlarının nekropole dahil olması mümkün görülmektedir. Bunlardan ilki, kurtarma kazılarında bulunan mezarlar ile kaya mezarları arasında ve her iki tarafa da ortalama 350 m mesafede yer alan, Sanayi Caddesi üzerindeki

1-4.

63Nekropolün iki bölümü arasındaki 1,2 km mesafe fazla olarak görülebilir ancak bu alanın büyük bir kısmı günümüzde Memi Dede Mezarlığı ismiyle bilinen büyük bir mezarlık tarafından doldurulmaktadır. Bu mezarlık içinde kentte Roma Dönemi'nden itibaren varlık gösteren tonozlu mezarlarla benzerlik gösteren ancak yoğun tahribat nedeniyle net bir tarihlere yapılamayan mezar örnekleri de görülmektedir. Bu durum nekropolün yayılım alanının genişliği konusunda destekleyici bir önem arz etmektedir.

64 Amasya Merkez Dere Mahallesi 222 ADA, 2, 3 ve 4 Nolu Parsellerdeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-4.

65 Amasya Merkez Dere Mahallesi 222 ADA, 2, 3 ve 4 Nolu Parsellerdeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-4.

66 Amasya Merkez Dere Mahallesi 222 ADA, 2, 3 ve 4 Nolu Parsellerdeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 4.

67 Amasya Merkez Kirazlıdere Mahallesi Terminal Caddesi 1200 Ada ve 6 Parselin Kenarındaki Sokak Yolunun Altında Yer Alan Mezarda Yapılan Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-2.

68 Amasya Merkez Kirazlıdere Mahallesi 3 Pafta 100 Ada ve 52 Parseldeki Taşınmazın Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2010: 1-5.

69 Amasya Merkez Kirazlıdere Mahallesi 3 Pafta 100 Ada ve 52 Parseldeki Taşınmazın Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 2010: 5.

70 Polat 2015: 1-18.

71 Polat 2015: 11.

kesitlerde görülen tonozlu mezar kalıntılarıdır. Bu mezarlar hakkında kayıtlı bir bilgi bulunmasa da 2010 ve 2014 yılı kazılarında tespit edilen tonozlu mezarlarla birebir benzerlik göstermektedirler. Bu nedenle aynı nekropole dahil olması gereken bu mezarlar, kaya mezarlarının nekropole olan mesafesini kısaltmaktadırlar. Kaya mezarlarının nekropole dahil olduğunu düşündüren ikinci gerekçe ise İris Nehri'nin karşı kıyısında yer alan Kuzey Nekropolü'nün üzerinde yer aldığı ve nehre hâkim yamaçlar boyunca 900 m'yi bulan bir uzunluğa sahip olmasıdır. Bununla birlikte Güneybatı Nekropolü'nün de mevcut verilerle değerlendirildiğinde yaklaşık 1,5 km uzunluğunda olduğu tahmin edilmektedir. Bu nekropollerin nehir vadisine hâkim yamaçlar boyunca uzun birer alana yayılmış olmaları, Kuzeydoğu Nekropolü'nün de bunlar gibi büyük bir yayılımı olmasını mümkün göstermektedir.

Nekropol Alanlarının Yayılımı Üzerine

Kentte yer alan ve yukarıda kısaca tanıtılan nekropol alanlarının ortak özelliklerine geçmeden önce değinilmesi gereken bir diğer nekropol vardır. Bu nekropol *intramural* özellik göstermesi nedeniyle bu değerlendirmelere dahil edilmemiştir. Kale-kent yerleşiminin üzerine kurulu olduğu ve Harşena Dağı adıyla anılan kayalık alan üzerinde, kalenin içinde, kente ve nehre hâkim konumda Pontus krallarına ait kaya mezarları bulunmaktadır (Fig. 1- 2, Fig. 11).⁷² Bu alanda krallara ait kaya mezarlarına ek olarak 2 kaya mezarı daha bulunur. *Intramural* gömü geleneğinin MÖ 7. yüzyıldan itibaren tamamen terkedilmesine karşın, toplumda yüksek statüye sahip kişiler için bir imtiyaza dönüştüğü bilinmektedir.⁷³ Bahsi geçen kaya mezarlarının oluşturduğu *intramural nekropol* de krallara ait olması nedeniyle bu istisnai duruma örnektir. Bununla birlikte kentin sınırları ve yayılımı üzerine veri sağlamaması nedeniyle bu çalışmanın kapsamında değerlendirilmemektedir.

Yukarıda incelenen nekropollerin en önemli ortak özellikleri; İris Nehri'nin ve ona bağlanan Tersakan Çayı'nın oluşturdukları ve kente ulaşımı sağlayan hatlar üzerinde olmalarıdır. Nehirlerin oluşturduğu bu hatların ikiye ayırdığı vadilerin her iki yakasında da konumlanmış olmalarıyla

birlikte bu hatlar üzerinde kaya mezarlarının da yoğun görülmesi, kente ulaşan yolları kullanan insanlarca görünürlük kazanma isteğine bağlı olmalıdır. Nitekim Kuzey Nekropolü'nün 570 m kuzeyinde, Tersakan Çayı hattında ve bu çayın İris Nehriyle buluştuğu noktaya yakın konumda 2 adet kaya mezarı görülmektedir. Tersakan Çayı ve İris Nehri'nin birleşip aktığı kuzeydoğu istikametinde, yine nehir kenarında ve bu 2 kaya mezarına 1 km mesafede "Aynalı Mağara" adıyla bilinen, Büyük Rahip Tes Kaya Mezarı yer alır.⁷⁴ Bu mezarın da 470 m kuzeydoğusunda, yine nehre hâkim konumda Küçük Mağara ismiyle anılan bir başka kaya mezarı bulunur.⁷⁵ Bu kaya mezarları Kuzey Nekropolü'nün bir uzantısı olabileceği gibi, akarsu hatlarında ve kente ulaşım sağlanan güzergahlarda bulunmaları yönüyle de önemlidir. Buna benzer örnekler diğer nekropoller için de sıralanabilir.⁷⁶

Nekropollerin bir diğer ortak özelliği ise akarsu kenarındaki düzlüklerin bittiği ve hafif eğimin başladığı kısımlardan, artlarındaki kayalıklara kadar uzanıyor olmalarıdır. Bu sayede tüm nekropoller akarsuya ve bulunduğu vadiye hâkim birer manzaraya sahiptirler. Özetle konumları itibariyle nekropoller, kente giriş çıkışın sağlandığı yol güzergahları boyunca konumlandırılmıştır. Kuzey, Kuzeydoğu ve Güneybatı Nekropollerinin İris hattı boyunca, kentin girişine kadar uzanan geniş ve doğrusal birer alana yayılmış olmaları bunun göstergesidir (Fig. 1). Antik Dönem'de kentin çıkışından nekropol alanlarına uzanan yollar üzerinde mezarların yerleştirilmesi bir gelenektir.⁷⁷ Bu nedenle her ne kadar bu nekropollerin kentin bir miktar dışında yer adlığını düşünmek gerekse de kent ile

74 Bkz. Fleischer 2017: 89-99.

75 Bkz. Fleischer 2017: 101-102.

76 Nekropollerin, kente ulaşımın sağlandığı doğal geçitler olan akarsu hatları boyunca konumlandırılmasına benzer şekilde kaya mezarlarının da bu düşünceyle konumlandırıldığı görülür. Metin içinde Kuzey Nekropolü için verilen örneklere benzer şekilde; Güneybatı Nekropolü'nün sırtlarındaki kayalıklarda görülen bir kaya mezarı ya da Kuzeybatı Nekropolü'nün bulunduğu yamaçların batısında görülen bir kaya mezarı konumları itibariyle önemlidir. Bu mezarlar yakınlardaki nekropollerin birer parçası olabileceği gibi nekropollerden ayrı olup, sadece nehir ve yola baki sahibi olma kaygısıyla da konumlandırılmış olabilirler. Önemli olan tümünün nehre ve buna bağlı kente ulaşan yol güzergahına hâkim olmalarıdır.

77 Lysandrou 2020: 242.

72 Özdemir 2001; Fleischer 2009; Fleischer 2017.

73 Bean, 1997: 155; Hürmüzlü 2008: 4-5; Uhri 2010: 75-80.

nekropol arasındaki yollarda mezarların varlığı normal olmalıdır. Amaseia özelinde, bir akarsu vadisi olması nedeniyle hem kente uzanan yollar hem de kent ile nekropoller arasındaki yollar topografyanın gereği olarak nehre paralel vaziyette ve dar bir alanda birleşmiş durumda olmalıdır.⁷⁸

Amaseia nekropollerindeki mezar tiplerinin sayıca dağılımı incelendiğinde, günümüze kadar tespit edilen mezarların 77'si sandık mezar, 76'sı tonozlu mezar, 24'ü kaya mezarı ve 7'si çukur mezardır (Fig. 14). Sayılardan anlaşılacağı üzere kentte en çok tercih edilen mezar tipi tonozlu mezarlar ve sandık mezarlardır. Bitişik nizamlı tonozlu mezarlar; Amaseia nekropollerinde günümüze kadar açığa çıkan mezarların %41'ini oluşturur. Bu mezar tipi; Phrygia, Lydia ve Kilikia bölgelerinde Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yaygın kullanım gören ve MS 7. yüzyıla kadar görülebilen bir mezar tipidir.⁷⁹ Amaseia'daki örnekleri ise Roma İmparatorluk Dönemi sonrasında, MS 1. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış ve Erken Bizans Dönemi'nde MS 5-6. yüzyıllara kadar yaygın kullanılan bir mezar tipi olarak tercih edilmiştir. Sandık mezarlar Anadolu genelinde en yaygın kullanım görmüş mezar tiplerinden biri olup; Troya, Parion, Lampsakos, Antandros, Pergamon, Phokaia, Laodikeia, Tripolis, Eumenia ve Kyme gibi birçok bölge ve kentte örneklerine rastlanmaktadır.⁸⁰ Yaygın kullanım gören bu mezar tipi, Amaseia'da da %42'lik bir oranla en çok tercih edilen mezar tipi olmuştur. Yukarıdaki verilere göre sandık mezarların kullanımı, kentte yoğun olarak Roma Dönemi'nde görülmekle birlikte, Erken Bizans Dönemi'nden itibaren azalmıştır. Tonozlu mezarlar için ise bu durum tersi bir görünümde. Tonozlu mezarların kentteki kullanımı Roma Dönemi'nde başlamış olsa da yaygınlaşması MS 3. ve 4. yüzyılları bulmuş ve Erken Bizans Dönemi'nde en çok tercih edilen tip haline gelmiştir.

İncelenen nekropollerdeki mezarların genel olarak tarihlendirmelerine bakıldığında, Kuzeydoğu Nekropolü haricindekilerin MS 2-4. yüzyıllara tarihlendirildiklerini görürüz. Bu da bize MS 1.

78 Amaseia'dan geçen yollar için bkz. Munro 1901: 52-66; French 1996: 90-91; Marek 2003: 183; French 2013.

79 Sandık mezarların Anadolu'daki örnekleri için bkz. Şimşek vd. 2011: 9-10.

80 Arıcı 2020: 166.

yüzyıl sonrası ve muhtemelen kent yönetiminin vassal krallardan alınıp, Roma eyalet sistemine dahil edilmesinden sonra kentte hızlı bir nüfus artışı olduğunu ve bu nekropol alanlarının ortaya çıktığını gösterir. Kuzeydoğu Nekropolü ise içinde yer alan mezarların çoğunluğunun MS 4-5. yüzyıllara yani Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmesi nedeniyle, kentin nüfusunun bu dönemde artmaya devam ettiğini ve bu nedenle kent merkezinden daha uzak alanlara da nekropollerin ilerlediğini gösterir

Nekropoller Arasında Kalan Alan-Kent Merkezi

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren extramural gömülerin intramural gömülere oranla sayıca bariz bir üstünlüğe ulaştığı, MÖ 2. binyılda intramural gömülerin sayısının azalarak bu geleneğin terkedilmeye başladığı ve bundan sonrasında toplum içinde statüsü yüksek kişiler için birer istisna gibi uygulanmaya devam ettiği görülür.⁸¹ Kıta Yunanistan'da, adalarda ve Batı Anadolu'da MÖ 7. yüzyıldan itibaren intramural gömü terkedilmiş ve nekropoller kent merkezinin dışına konumlandırılmıştır.⁸² Yani Antik Dönem'in çok öncesinde intramural gömü geleneği neredeyse terkedilmiş ve bir ayrıcalık nedeniyle uygulanabilir hale gelmiştir. Bu durumun net bir örneğini de Amaseia teşkil etmektedir. Kentte, kale içi yerleşimin bulunduğu alanda, Pontus krallarına ait kaya mezarlarının oluşturduğu bir kraliyet nekropolünün yer alması, intramural nekropollerin istisnai durumlardaki varlığına önemli bir örnektir. Kentte bunun haricindeki tüm nekropoller extramural özelliktedir. Nitekim kentte tespit edilebilen extramural nekropol alanları içerisinde devşirme malzeme kullanımı ya da kalıntısı görülmemesi, bu alanların yalnızca nekropolis olarak kullanıldığını desteklemektedir.⁸³ Bu nedenle kale-kent yerleşimini çevreleyen ve

81 Uhri 2010: 75-80.

82 Hürmüzlü 2008: 4-5.

83 Bu duruma istisna oluşturan tek bir nokta olup, Güneybatı Nekropolü içinde kaldığını düşündüğümüz Halifet Mezarlığı isimli alanda yer alan Halifet Gazi Kümbeti yanında ve günümüzde yıkılmış olan Halifet Gazi Medresesi'nin arsasında yer alan entablatür bloklarıdır. Bkz. Anderson vd.1910: 118-120. Ancak aynı alanda yer alan lahit, lahit kapakları ve mezar stelleri nedeniyle alanın bir nekropol olduğu ve iskan görmediği düşüncemiz değişmemektedir. Burada bahsedilen entablatür bloklarının, medresenin inşası için sonradan getirildiği değerlendirilmektedir.

vadi boyunca nehre paralel uzanan nekropollerin arasında kalan alan, bizlere Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Amaseia kentinin yayılım alanını gösteriyor olmalıdır (Fig. 1).

Bu alanda yer alan kale ve kale içi yerleşim Roma Dönemi şehir sikkeleri üzerinde de sıklıkla belirtilmiştir.⁸⁴ Buna göre; yukarıda tanımlandığı üzere, zirvede bir akropol içinde tapınak ve sunak, nehir kenarında bir başka tapınak ve sunak, nehirden akropole doğu ve batıda yükselen sur duvarları ile kale ve kale içi yerleşim belirtilmiştir (Fig. 12). Sikkelerden de anlaşılacağı üzere yerleşim bir kale-kent (*phourion*) tipindedir. Ancak zaman içerisinde ve olasılıkla Roma Dönemi'nde MÖ 1-MS 1. yüzyıllarda, yerleşim nehrin karşı kıyısına da genişlemiştir. Bunun en önemli göstergesi Amaseialı olan Strabon'un anlatısında yer alan "...ırmağın üzerinde bir tanesi kentten varoşlara diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur..." ifadesidir.⁸⁵ Burada Strabon, kentin karşı kıyısında "varoş" olarak nitelendirdiği yerleşim alanlarının varlığını bildirmiş olur. Burada bahsedilen köprülerden ilki ise zaman içerisinde eklemeler görsel de günümüzde varlığını sürdüren Alçak Köprü olmalıdır (Fig. 13). Bununla birlikte, "varoşlar" olarak ifade edilen nehrin güney kıyılarına, su teminini sağlayan ve "Ferhat Su Kanalı" adıyla bilinen Roma Dönemi'ne ait su kanalının varlığı önemlidir.⁸⁶ Bu kanal, kentte tespit edilen kapasitesi en yüksek kanal olması yönüyle, nehrin güney kıyılarındaki yerleşimin nüfusunun da yoğun olduğuna işaret eder. Kale yerleşimi doğuda İris Nehri'nin oluşturduğu menderes ve Kuzey Nekropolü, batıda ise Kuzeybatı Nekropolü ile sınırlanmaktadır. Kale kuzey yönde, üzerine kurul olduğu Harşena Dağı olarak anılan konik kayalığın doğal olarak bağlı bulunduğu Kırklar Dağı ile sınırlanmaktadır. Güneyde ise İris Nehri bir diğer doğal sınırı oluşturmaktadır (Fig. 1).

İris Nehri'nin güney kıyılarında yer alan "varoşlar" ise doğu yönde Güney Nekropolü'nün yamaçlarında kurulu olduğu ve üzerinde kaya mezarları bulunan "Yassıkaya" olarak bilinen

kaya kütlesi ile doğal olarak sınırlanmaktadır. Batı yönde Güneybatı Nekropolü, güneyde Ferhat Dağı ve kuzeyde İris Nehri "varoşlar" olarak anılan alanın diğer sınırlarını belirlemektedir (Fig. 1).

Sonuç olarak Amaseia Kenti; Hellenistik Dönem'de bir kale-kent olarak kurulmuş, Pontus Krallığına başkentlik yapmış, Roma Dönemi'nde İris Nehri'nin karşı kıyılarına doğru genişlemiş, yukarıda tanımlanan nekropoller ile kuşatılmış alanda yer almaktadır (Fig. 1). Kent; *akropolis*, *basileion*, kale içi yerleşim alanı ve "varoşlar" olarak anılan güney kıyıda yerleşim alanından oluşan dört ana bölgeye sahiptir. Kale içinde bulunan resmi yerleşim alanlarından *akropolis* ve *basileion* arasındaki ulaşım, kayalık alana oyulan basamaklar ve sarp patikalardan sağlanmıştır.⁸⁷ Sivil yerleşim alanları ise Strabon'un bahsettiği köprü sayesinde birbirlerine bağlanmıştır (Fig. 13).

Kentte tespit edilebilen ve yukarıda kısaca bahsedilen nekropollerde bulunan mezarların büyük çoğunluğunun Roma Dönemi'ne, MS 2. yüzyıl ve sonrasına ait olması dikkat çekicidir. Bu durum bizlere kentin MS 2. yüzyıldan itibaren gelişim gösterdiği ve genişlediğini çağırıştırır. Nitekim D. French tarafından kentte yapılan epigrafik yüzey araştırmalarının sonucunda, kentte tarihlenebilen yazıtların MS 2. yüzyıldan itibaren bariz bir artış gösterdiği anlaşılmıştır.⁸⁸ Bu bilgi nekropol verileriyle uyumlu olup, bizlere Roma Dönemi'nde ve MS 2. yüzyıldan itibaren kentin geliştiğini işaret etmektedir.

Kentin merkez noktasını oluşturan kaleye en uzak mezarların görüldüğü iki nekropolden biri olan Kuzeydoğu Nekropolü içindeki mezarların büyük çoğunluğunun MS 4-5. yüzyıllara tarihleniyor olması ve yine benzer uzaklıkta mezarlara sahip Güneybatı Nekropolü yakınlarında Bizans Dönemi'nde bir manastırın bulunması;⁸⁹ kentin Geç Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde de gelişmeye devam ettiğine işaret etmektedir.

84 Price ve Trell 1977: fig. 162; Ireland 2000: no. 232; Dalaison 2008: no. 580; Doğanbaş 2013: 68, 76, no. 13,14,15.

85 Strabon 12, 3, 39.

86 Yüce 1999: 199-218; Urak- Aksulu 2006: 93-112; Aykutlu 2023: 197-202.

87 Ulaşımı sağlayan kaya basamakları hattı üzerinde girişi yer alan basamaklı kaya tüneli yakınında anakayada bulunan bir yazıt, bizlere basamakların ya da basamaklı kaya tünelinin VI. Mithradates Eupator tarafından yaptırıldığını bildirmektedir. Bkz. SEG 40:1160 ([https://inscriptions.packhum.org/text/265792?hs=45-57\(15.02.2024\)](https://inscriptions.packhum.org/text/265792?hs=45-57(15.02.2024)))

88 French 1991: 67.

89 Kuzucular 1994: 29.

Teşekkür

Prof. Dr. Musa Kadiođlu'na makaleye olan değerli katkıları için teşekkürü bir borç bilirim.

Makale Gönderim Tarihi: 17.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 29.08.2024

HÜSEYİN ONUR ERDEM

Orcid ID: 0000-0003-2284-5533

Amasya Üniversitesi, Tasarım Meslek
Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama
Bölümü

Amasya/TÜRKİYE

onurerdem@live.com

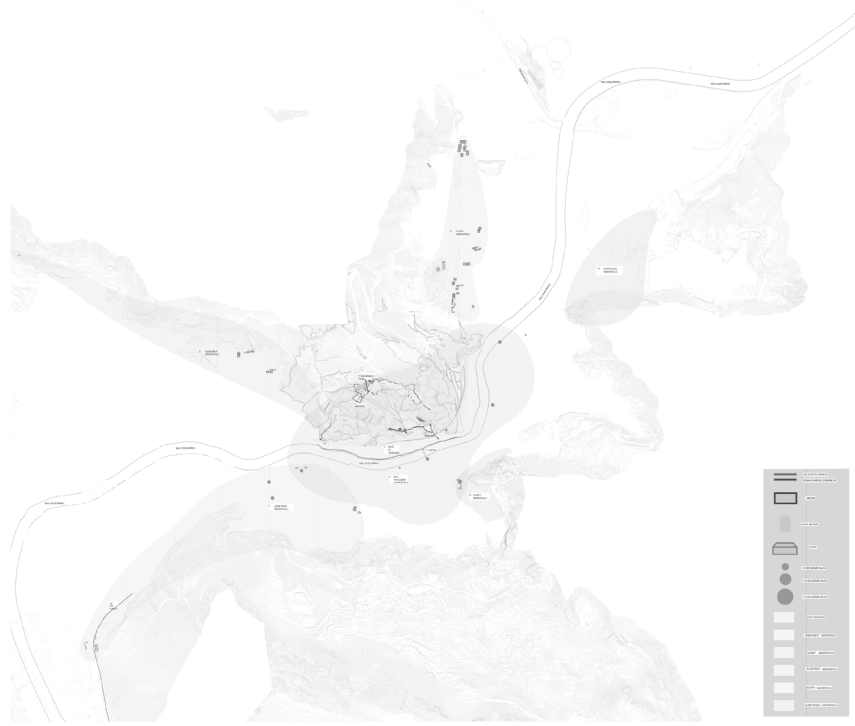

Fig. 1. Amaseia Kenti Haritası

Fig. 2. Kale Planı (Kale planının hazırlanmasında GÜR&YA İnşaat Proje ve Restorasyon San. Tic. Lim. Şti.tarafından 2005 yılında hazırlanan rölöveler ile Boyut Mimarlık İnş. Tic. Ltd. Şti. adına Mim. Hüsamettin YELKEN tarafından 2019 yılında hazırlanan rölövelerden yararlanılmıştır. Pontus Kral Kaya Mezarlarının plana eklenmesi için Otoket Mimarlık Mühendislik İnşaat San. Ve Tic. Ltd. Şti. tarafından hazırlanan rölöveler ile birlikte R. Fleischer'in çizimlerinden yararlanılmıştır. Bkz. Fleischer 2017: 4.)

Fig. 3. Harşena Dağı

Fig. 4. Basileion

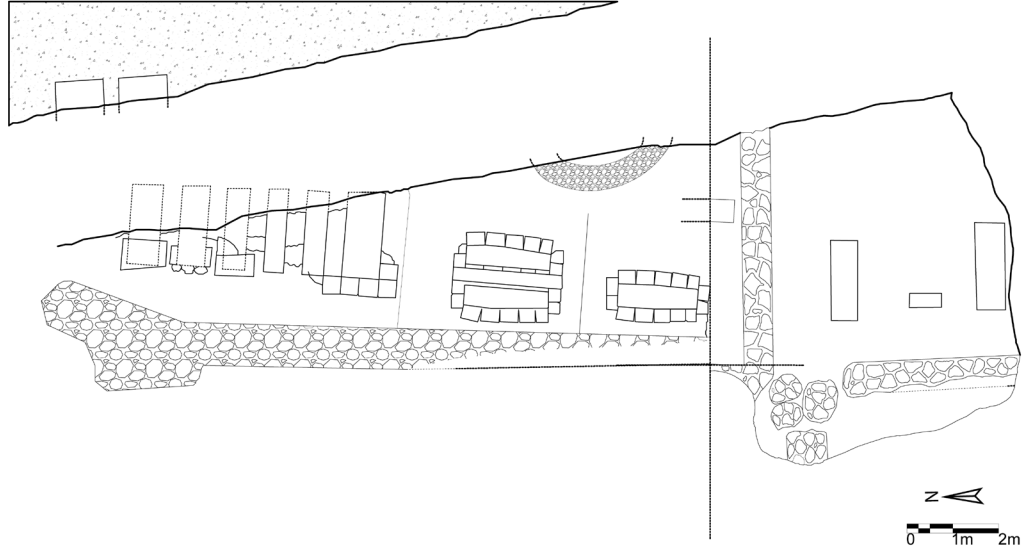

Fig. 5. Kuzey Nekropolü'nde 1986 ve 1987 yıllarında tespit edilen mezarların planı (Aynı parselde 1986 yılında bulunan mezarların çizimleri M. Tektaş'ın planından; 1987 yılında bulunan mezarların çizimleri Amasya Müzesi Arşivinden yararlanılarak yeniden çizilmiş ve birleştirilmiştir. Bkz. Tektaş 1988: 28; Eski Şamlar Mezarlığı 1987 Yılı Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi, 1987.)

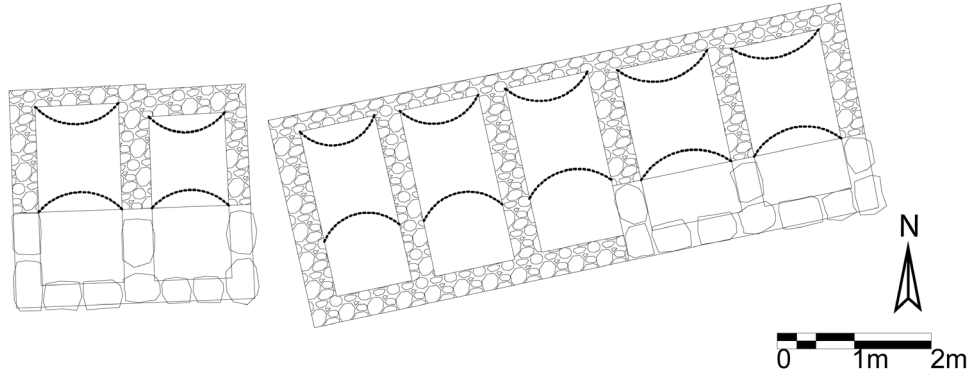

Fig. 6. Kuzey Nekropolü'nde 2006 yılında tespit edilen tonozlu mezarların planı (Amasya Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan çizimlerden yararlanılarak yeniden çizilmiştir. Orijinal çizimler için bkz. Şamlar Mahallesi 63 Pafta, 46 Ada ve 3 Parsel Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-5.)

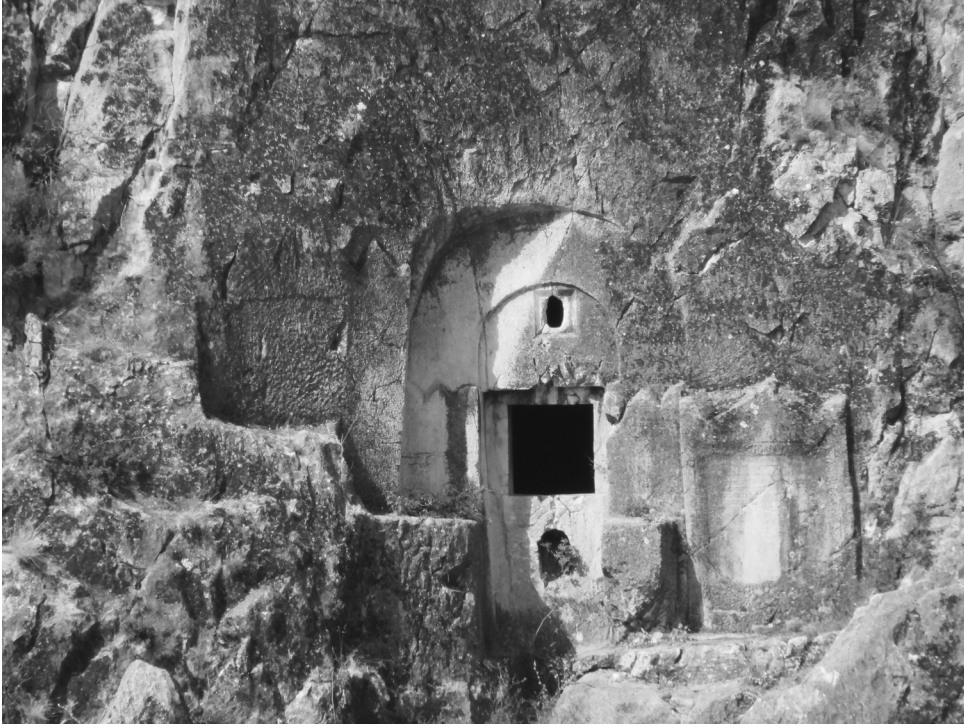

Fig. 7. Rufus Kaya Mezarı

Fig. 8. Güney Nekropolü ikiz kaya mezarı

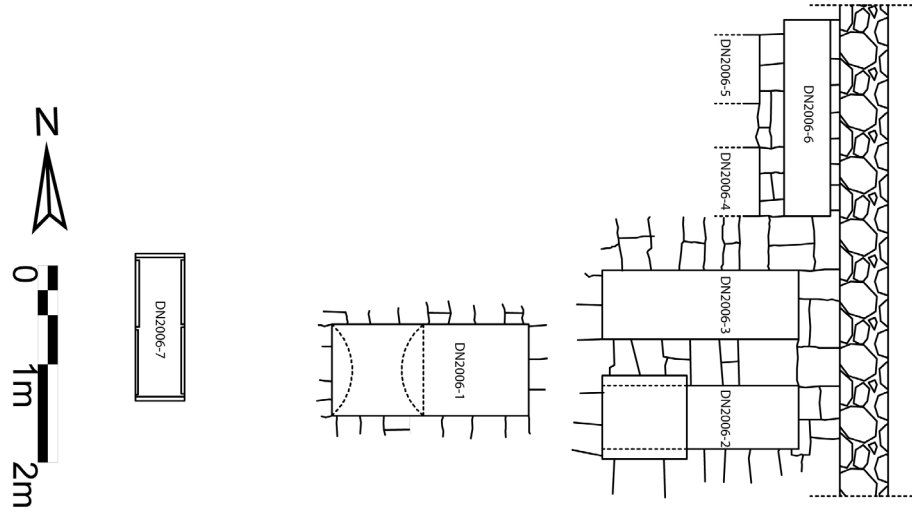

Fig. 9. Güney Nekropolü'nde 2006 yılında tespit edilen mezarların planı (Amasya Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan çizimlerden yararlanılarak yeniden çizilmiştir. Orijinal çizimler için bkz. Amasya Merkez Dere Mahallesi 222 ADA, 2, 3 ve 4 Nolu Parsellerdeki Kurtarma Kazısı Raporu, Amasya Müze Müdürlüğü Arşivi 2006: 1-4.)

Fig. 10. Kuzeydoğu Nekropolü'nde 2014 yılında tespit edilen mezarlar (Amasya Müzesi Arşivi)

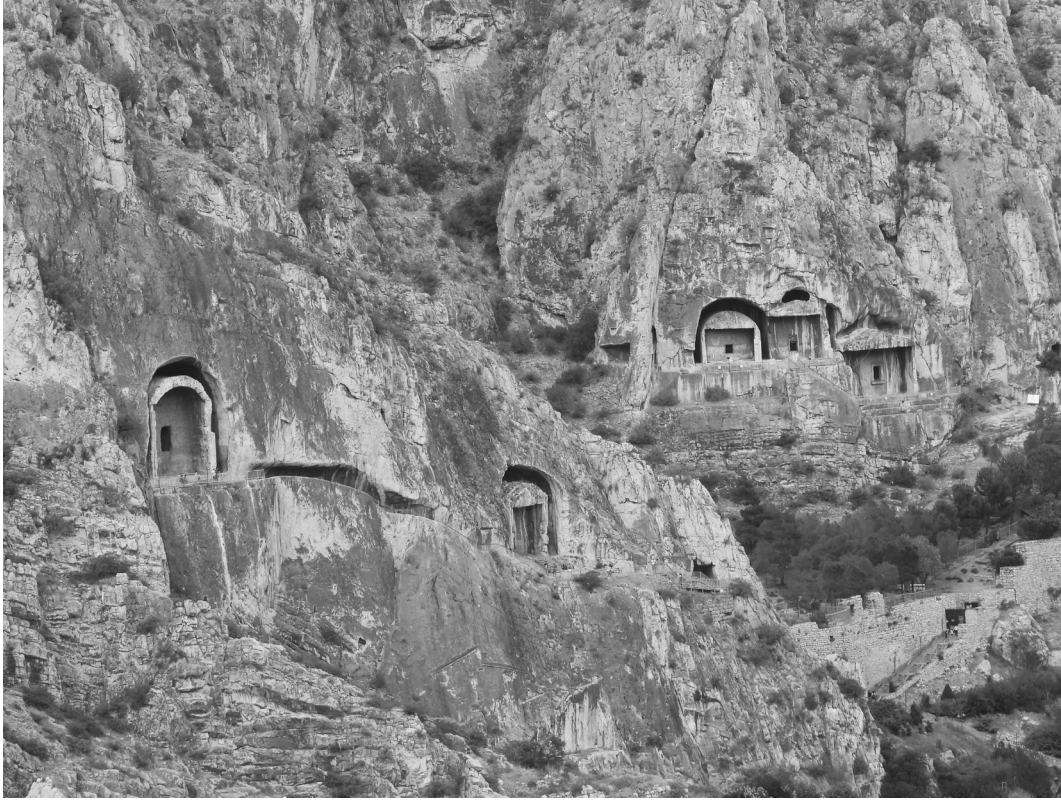

Fig. 11. Kraliyet Nekropolü

Fig. 12. Amaseia Şehir Sikkesi (<https://amasya.ktb.gov.tr/Resim/73731,uu.png?0> (23.12.2023))

Fig. 13. Alçak Köprü

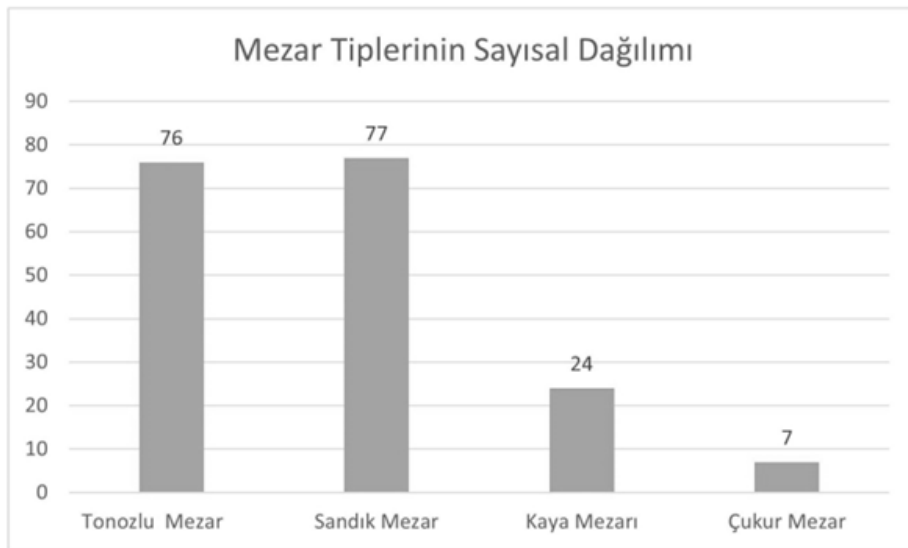

Fig. 14. Amaseia nekropollerinde tespit edilen mezarların tiplerine göre sayısal dağılımı